

родна творчість та етнографія. - 1986, № 6. - С.27-28.

50. Král J. Osídlení Karpatů Křesť. - S.10-14; Král J. Původní římské v Podkarpatské Rusi. - S. 17.
51. Павик С.І. Ранньослов'янське і давньоруське населення Закарпаття VI-XIII ст. - С.112; Павлик С.П. Народна агротехніка українців Карпат другої половини XIX - початку XX ст. - С.83.
52. Граков Б.Д. Киевская Русь. - м., 1958. - С.86-89; Тиводар М.П. Впливде соотношения между земледелием и скотоводством на формирование отгонного пастушеского хозяйства Украинских Карпат. - С.51; Він же. Традиційні форми випасу худоби в Українських Карпатах другої половини XIX - середина 40-х рр. XX ст. - С.26-28.

ПАВЛЕНКО Г.В.

ВЕЛИКА ФРАНЦУЗЬКА РЕВОЛЮЦІЯ І ЗАКАРПАТТЯ

Новий відлік часу для Закарпаття, як і всієї Західної Європи, розпочався з Великої французької буржуазної революції 1789-1794 рр. Вона зробила для переходу від феодалізму до капіталізму так багато, що все XIX століття, те століття, яке дало людству цивілізацію і культуру, пройшло під її знаменом. Іван Франко одні із перших в українській суспільно-політичній думці звернув увагу на важливість впливу французької революції кінця XVII ст. на Україну. Він писав: "Великим європейським шум французької революції відбився в Росії досить живо, бо скди наїхало багато емігрантів, які, крім свого деспотованого аристократизму, внесли все-таки...ліберальні і радикальні ідеї XVIII віку. Нема сумніву, що й на Україну заходили течії тих самих думок і по під їх впливом і тут на тлі козацьких традицій зародилась думка про нове прясмен-

ство в народній мові і про konieczність розвитку південноруської народності при допомозі освіти" /1/.

Що стосується Закарпаття, то його найбільш свідомою частиною населення сприйняла події у Франції через призму того, що робилося в Угорщині. "Як би далеко не знаходилась Угорщина від Франції, - підкреслював відомий угорський історик І.Ачаді, - до неї дійшов світ гігантського слова полум'я, що спалахнуло у Франції, чому сприяла угорська література, що пробудилась до нового життя за часів імператора Йосипа II і виступала на заклики угорської мови і національної самосвідомості" /2/. Виступи угорської інтелігенції із закликами до національного розвитку знаходили глибокий відгук і в середовищі русько-карпатської інтелігенції, що зароджувалася. Саме вона була тим каналом, по якому доходили вісті про революцію у Франції до українськомовного населення Закарпаття.

Нема ніякого сумніву відносно того, що грандіозні революційні бурі у Франції були відчутні не тільки в Західній Європі, але і на Закарпатті і доходили до найвіддаленіших куточків краю. Цьому сприяла не лише криза феодального ладу, але і ті природні лиха, що випали на Францію, і на всю тогочасну Європу. Відомо, що революція у Франції співпала із стихійним лихом, що охопило сільське господарство країни: літо 1788 року називалося неврожайним, але і ті часті посіви, що вперіва на полях, зникли бурі і град, які пронеслися над Францією 13 липня 1788 р. Скідом за неврожайним літом наступила надзвичайно сувора зима. Навіть на півдні Франції морози були такі легкі, що вимерли виноградники /3/. Селяни опинилися на грані голодної смерті. Почалися масові селянські виступи і заворушення.

Що ж до Закарпаття, то літописні і покрійські записи свідчать про те, що тут вся друга половина 80-х років XVII ст. була акрай несприятливою для сільського господарства. Так, покрійський

запис з с.Таламан (Березька Верховина) засвідчує, що 1785 року хліб "зімерз" і по тому "хвороба була велика і голод", так що "змерла третина лада, zostавили много сиріт, які вмирали на вулицях". "Р.1785 начався глад во сих отварах, - пише літопис В.Шардова, - понеже малай померз. Марга, вузці, овні і прочая на мотилицю ізгибли, ладе на черлену (дизентерію. - Авт.), на дурнячку (червоный тиф. - Авт.) і із голоду zelo мнози померли".

Рік 1786-ий був ще тільки катастрофічним і голод охопив уже все Угордану. "Р.1786, - читаємо в літопису В.Шардова, - не померз малай, але мизи його протали, посіяний многий не зійшов і так реткий дуже був і не скорий і которий уродився і в той час же не достиг і так на подіх і у комах показився" /4/. У "Гуцлівському літопису" 1786 р. описаний так: "У яри, хотя і рано была, не было што сіяти. Ладе із голоду пухли і у Марамороси, із голоду умиравца, і м'ясо у С...миде їли, что больше, але правда і іздохлятену їли... і того року літо было мокрое і студеное, врожай слабый. Того же року ладе їли січчу, жалкву, ріпичу, крумльовиня (гачку картоплі. - Авт.)" /5/.

Наступні роки за літописом В.Шардова, виглядали так: "Р.1787 ... ладе многи не посіяли, бо не мали насіння і не було у многих чем ората, і на многых хотарах град ізбив шарину. Сего раді град бив а' бив. Р.1788... посіяли саме много, но понеже місяця івмія zelo велія суші, теплота поварила і пак мизи... поїли у многых містах. Сего раді во всіх нагорних повітах великим голод був і сими трема роки разлічні хвороба люди терпіли, сіріч р.1786 і 1787 дурна немощ (червоный тиф. - Авт.), а р.1788 колотва (запалення легчів. - Авт.) і зімніца(малярія. - Авт.) люди мучили. Марга, вузці, овні все то на мотилицю погвбало понеже р.1786 множественний дождь майже каждый день діявся. І по рождестні Богородиці морозем упали і от сего всяка марта, траву ядущая, намоти-

личилася і так у зімі іздохала... і звірі траву пасуціі ізгибли на мотилицю, сіріч овні, зайці і пр. Р.1789 суш була... і коники (сарана. - Авт.) на траву упали" /6/.

Таким чином, у Франції йшла вже революція, а на Закарпатті продовжувався голод. У хроніці Герватів 1789 рік характеризується так: "В цій добі між ... руськими був великий недостаток, особливо в Бережській, Угоцькій і Марамороській жупах: біднота була проневолена пентя хліб з корінців зілля, з розмелених кукурудзяних качанів і з опилок тартаків. Від того пухли і багато вмирали, особливо в горах" /7/.

Стож, соціально-економічна напруженість на 1789 рік на Закарпатті була не меншою, якщо не більшою, ніж у Франції. Але на Закарпатті, як і в Австрійській імперії в цілому, ця соціально-економічна напруженість не переросла навіть у революційну ситуацію не те, що революція, бо феодальні порядки тут були ще досить міцними, а капіталістичні відносини лише зароджувалися. На відміну від Франції, умови для буржуазної революції в цьому регіоні на кінець ХУІІ ст. ще не склалися.

Тим не менше Французька революція пробудила національно-визвольний рух пригноблених народів в імперії Габсбургів. Сильніше всього він був у 1789-1794 рр. в Угордані. Група радикальних політичних діячів на чолі з Ігнацем Мартіновичем стала тут на шлях активної революційної боротьби. Їх прозвали "угорськими якобінцями" за те, що вони отворили тасмне товариство "Свобода і рівноправ'я" і ставили своєю метою повалення монархії Габсбургів шляхом підготовки збройного повстання. До революційної групи Мартіновича, куди входили Ляцкович, Ференц Кавіні та інші, прямо чи безпосередньо приєднали і найбільш видатні письменники Угордані того часу: Янош Бачані, поет Ференц Бергеші, що переклав на угорську мову "Марсальсу" та інші. Видатний угорський поет Янош Ба-

чані одублікував вірш "На переїзді у Франції", в якому звертався із грізною пересторогою до знайомих угорського народу:

И вы чья кровь давно уж требует природа,
Вы, божией милостью мучители народа,
Чтоб знать свою судьбу, осмыслить суть событий
Вы зоркие глаза в Парижу обратите!

Проте влітку 1794 р. товариство було розкрито поліцією, а всі його члени арештовані. Весною 1795 р. королівський суд виніс їм надзвичайно жорстокі міри покарання: І.Мартинович і шість його найближчих спільників були страчені, десятка інших - заочнені у в'язниці і тільки чотирьох виправдано /8/.

Про ці драматичні події добре були обізнані і на Закарпатті. Якщо вони згадуються у "Літопису" міденського гірського закарпатського села Гукльового, то в містах про них знали і подавно. Ось що говорять у "Гукльовському літопису": "1796 рок погідлявкй бив і хліба было доста. Того року французи глибоко увійшли до німецької землі, то есть: великий дараб (кусьень. - Авт.) отобрали Австрії і у катуні имали. Панове, попи, немези овоє, жито, грони воинську помод даровали і невирях, то есть ізрадливих панов їхых у Пасту ізгубили, інших до Мучачовського города, до аресту послали" /9/.

У цьому запису, як бачимо, відбитий не тільки початок революційних воєн Франції з феодально-абсолютистською Європою, але і звернена увага на долю І.Мартиновича та його спільників. Дійсно, багато із "угорських якобінців" було ув'язнено і відбувало свій строк у Мучачівській кріпості - угорській Бастінії, як її називали. Так, у 1800-1801 роках тут провів свій останній період ув'язнення соратник І.Мартиновича, відомий угорський письменник і літературний критик Ференц Келінци /10/.

У фондах Закарпатського обласного архіву зберігається ціла

кілька документів, що торкаються І.Мартиновича та його спільників. Найбільш важливі із них - це матеріали угорського королівського суду "по звинуваченню священника с.Сасвар Ігнатія Мартиновича і його спільників в революційній діяльності" на 131 листові /11/, витримка із архіву м.Палон на 57 листах, які торкаються І.Мартиновича та його оточення /12/. Досить детальну картину революційної діяльності І.Мартиновича дають і листи одного із чиновників угорського королівського намісництва, які зберігаються в архіві. Очі ці документи писані кувльтарною латинкою, а тому до сих пір не були предметом спеціального вивчення з боку істориків /13/.

Зауважимо, що членом організації угорських якобінців був і уроженець Закарпаття, згодом перший ректор Петербурзького університету Михайло Андрійович Балудянський /14/. В агентурному доносенні поліції, що стосується справи Мартиновича, Балудянський характеризувався, як "великий якобинець, що відверто проголосовував французькі ідеї" /15/. Він був залучений до списку 44 найнебезпечніших якобінців, які повинні були бути арештованими, відданими до суду /16/. Угорський історик Л.Тарді наводить факти, що врятувався від арешту і суду М.А.Балудянському допоміг інший закарпатець І.С.Орлай, який ще раніше емігрував у Росію /17/.

Добре обізнані були на Закарпатті і про походи європейських (феодально-абсолютистських) держав проти революційної Франції. Так, у тому ж "Гукльовському літопису" під 1797 роком записано: "Того літа із французом сушкою ізробився... і тою же року в Угорской землі цілоє літо немези кзобрали была лагеров (таборів. - Авт.), кунгрувалися і напротию француза готовалися, але лиш малчик (заграти. - Авт.) уробили оргатоми і розійшлися без всякого хосна" /18/.

Новітні дослідження угорського історика Чобо Верена показує, що на воєнні дії літописці не залишили осторогів і закарпатців - і вони

приймали участь у воєнних діях, а ті, що залишилися дома, терпіли від воєнних реквізицій і поборів /19/. "Війна Наполеона, - зауважував і місцевий краєзнавець В.Гаджуга, - перепилили все життя, повсюди панувала велика дорожнеча багато років, а з сльми приходили й другі біди" /20/. Ось що записано, наприклад, під роком 1812 у "Гуцківському літопису": "Велми скупо было за пашу, еден воз сіна по сто римських купували... подерли было хмі, стабні і прочая. І марги много угибло" /21/.

Цей висновок вищезазначених істориків підтверджується і документами, що зберігаються в Закарпатському обласному державному архіві. Із них видно, що австро-угорські влади, будучи втягнутими у війну проти революційної Франції, намагалися перекласти їх тяготи на народні маси. З цієї метов на трудних накладатися все нові й нові податки, постійно проводилися так звані "добровільні" пожертвування на "війну з французами" /22/. Так, наприклад, 23 квітня 1794 р. такі пожертвування були проведені серед священників і прихожан м.Ужгорода /23/.

Все це разом взяте визнавало сили простих трудівників і породжувало серед них масове незадоволення. Воно проявлялося у відмові платити воєнні повинності, дезертарстві з армії, а головне - у відкритих виступах проти дворянства /24/. Деякі вірогідні дані австрійського імператора, головним чином католицькі священники, почали обзивати місцеве русинське населення "бунтівниками" /25/. Очевидно, таких звинувачень було немало, бо чутки про "невірність" русинського населення Закарпаття австрійському імператору дійшли навіть до Віденського двору. Єпископу А.Бачинському прийшлося спростовувати ці чутки спеціальним вірогідданським зверненням на ім'я австрійського імператора /26/. З цієї ж метов на початку вересня 1794 р. він спеціально їздив до Відня /27/.

Офіційна церква оголошувала молебні за "часове закінчення

війни з французами". Такі молебні були провадені в усіх церквах Австрії і Угорщини в 1793 і 1795 роках /28/. Декретом римського папи Пія VI 1795 рік був проголошений "квілейним" у боротьбі "з поширенням революційного руху" /29/. Інші грошові збори по церквах і на користь французьких емігрантів /30/. І це в умовах, коли Закарпаття переживало черговий неврожайний рік. У "Гуцківському літопису" під 1795 р. записано: "Зима была дуже студена і запад хмста, лед на еден сля завтовшка був; сіно еден возок у Верховні на 6 золотих угорських не мож было купати. Просто хмі і стабні, а у поспідок і маргу подерли... Того ж де року апріля 28 дня упав сніг... і мороз поварив росади, дані, огурки, дан, горох, діє і прочая..." /31/.

Війни Австрійської імперії проти революційної Франції, а потім наполеонівської імперії, це більше розхитували феодально-абсолютистські устої монархії Габсбургів, надблизили її крах. До певної міри вони сприяли активізації суспільно-політичного життя краю, пробудженню національної свідомості українського населення, яке все активніше виступало проти гноблення і утисків німецьких і угорських поміщиків, проти насильницької політики онімечення, що проводив австрійський уряд. Участь Росії у антинаполеонівських коаліціях і зв'язаний з цим похід Суворова у 1799 р. посилюють інтерес в українського населення Закарпаття до своєї праматері - Наддніпрянської України та Росії.

Відомо, що суворовська армія, яка напровадилася в Італію, йшла пішим порядком через Львів, Карпатські гори, Закарпаття і далі на Свидник-Копіце /32/. 28 квітня 1799 р., коли російська армія на чолі з О.В.Суворовим прибула до Львова, їй була влаштована урочиста зустріч, на якій професор Львівського університету Петро Лодік, виходець із Закарпаття, прочитав оду, спеціально присвячену цій пам'ятній даті /33/. Під час цього походу у росій-

ських солдат і офіцерів було немало зустрічей і з карпато-українцями.

Учасники суворовського походу в Італію звернули увагу не тільки на етнічну близькість "угорських слов'ян" із східними слов'янами, але і на їх соціальну і особливо національну незахищеність. Один із старих суворовських солдатів-ратників пізніше згадував: "Слов'янські селяни всі взагалі раби поміщиків своїх - угорців; життя перших схоже на життя африканських невольників: у них нема ні вічної власності, ні законної волі. Суду для народу слов'янського не існує: все залежить від волі поміщика. Слов'яни-гладьварі зробились на протязі віків вельможими угорськими, і замість того, щоб підтримувати своїх одноплемінних братів, притісчують їх надзвичайно. У слов'ян немає училищ для навчання рідній мові, нема влади; для організації їх слов'яни повинні бути угорцями, і тоді училища для них будуть відкриті" /34/.

Участь Росії в антинаполеонівських коаліціях приводить російських солдат і офіцерів на Закарпаття і в наступні роки. Причому, всі вони відзначають в дорожніх нотатках, що місцеве населення повсюдно проявляє підвищений інтерес і зацікавленість усім, що відбувалось у єдинокровних братів на Сході. Так, російський офіцер В.Бронзовський, повертаючись із Триєсту через Закарпаття в Росію, зауважує: "Руснаки, дізнавшись про наш прихід, не діяли на погану погоду, приходили зі своїм свяченням побесідувати з нами і доскоку наговоряться по-російськи. Вони прямо-таки заспала російських солдат своїми питаннями" /35/.

Велика французька буржуазна революція кінця ХVІІІ ст., таким чином оприяла пробудження національного життя краю, в т.ч. і карпато-українського населення. Про це свідчать і деякі документи, що зберігались в обласному архіві. Так, вже в 1794 р. в типографії віденського книговидавця Георгія Відоти готується до видання

книга "Історія русинів Угорщини" /36/. Нам невідомо, чи вийшла вона у світ, - скоріше всього, що ні /37/, але сам факт підготовки такої роботи - знаменний. В 1797 р. у типографії Лакні Георгія в м.Буді друкується слов'янський буквар /38/. В 1796 р. жителі Мукачєва порушують перед владами питання про відкриття руської типографії у себе вдома /39/, а прихожани Хуста звертаються з проханням до австрійського імператора дати дозвіл на відкриття у місті приходської школи, в якій би "русинські професори" викладали "русинськов мовов" /40/. Ще раніше, як свідчать архівні матеріали, такі школи були відкриті за розпорядженням угорського королівського намісництва в Ужанській жупі /41/. Важливою подією в культурно-освітньому житті Закарпаття стало відкриття в 1793 р. в Ужгороді першої учительської семінарії з українською мовою навчання, що готувала кадри для всього краю /42/.

В 1799-1806 рр. у Кошице латинськов мовов виходить книга Іоанкія Базилевича "Короткий нарис фундації Федора Корятювича" у 2-х томах, присвячена приходу на Закарпаття у ХІV ст. подільського князя Федора Корятювича із своєю дружиною і заснування на Чернечій горі біля Мукачєва монастиря /43/. Місцеве населення І.Базилевич називає русинами ("Ruthenis"). Слов'янське походження "русського племені" в Карпатах дещо пізніше розвивав у своїй багатотомній рукописній праці, написаній також латинськов мовов, М.Дункай ("Історія карпатських русинів").

Пробудження національної свідомості, симпатій і інтересів місцевого населення до Наддніпрянської України і Росії не могло не турбувати австрійські урядові кола. Про це свідчить праця німецького історика Й.-Х.фон Ангеля "Історія України та українських козаків", яка вийшла у 1796 р. у Галле і була присвячена тодішньому австрійському графові Росенгану /44/. Фон Ангель свідомо протиставляв Україну Росії /45/ і намагається підвести так би

мовити історичну основу під панування монархії Габсбургів над українськими територіями. Український народ автор вважає "дурним", "нерозважливим", невдатим до створення своєї самостійної держави /46/.

Цікаво, що праця Енгеля не залишилася без відповіді з боку закарпатської інтелігенції, що зароджувалася, але, як правило, не знаходячи застосування своїм здібностям дома, емігрувала до Росії. Так, виходець із Закарпаття І.С.Орлай у 1804 р. друкує в "Северном Вестнике" статтю "История о карпато-россах", де доводить, що закарпатські українці - внаслідок східних слов'ян /47/. Ці думки І.С.Орлай розвивав і в інших своїх працях, таких як "О Юго-Западной России" /48/. "В Карпатських горах по сусідству з Червоною Руссю, - писав він, - живе 700 тисяч руських, відомих під іменем карпаторуських жителів, а в літописах угорських *Rutheni* або *Russi* *Karpatiei*, котрі в різні і омутні часи Росії переселилися на Угорську землю із Південної Росії, а паче із околиць Києва, давши поселенням своїм схожі з попередніми назви, про які я доставляю детальні свідчення (відомості). Ці карпаторуські жителі, не дивлячись на древність свого переселення, утримали до сих пір ім'я руських чи руських, найбільш стародавню назву російського народу". "Сії карпато-русські жителі, - підкреслював І.С.Орлай, - знаходяться на протязі багатьох віків під угорським правлінням, але зберегли і дотепер приверженість до православної греко-католицької віри і мови руської; що особливо дивно з таким наріччям, котре нині багато частіше теперішнього київського" /49/. Він вважав, що карпатоукраїнці це ті ж малоросіяни: "се доводить київське їх руське наріччя і літописи угорські (венгерські) і польські, починаючи з IX століття" /50/.

Не поривав І.С.Орлай і своїх зв'язків із Закарпаттям: він постійно надсилав російську історичну літературу до бібліотеки

муніципальної епіскопії. Частина цих книг зберігається тепер у відділі стародруків Ужгородського держуніверситету.

Ідею, що карпато-русини складають з українцями один народ розвивав і вже згадуваної нами професор Львівського університету, виходець із Закарпаття, Петро Дмитрович Лодій. Про це свідчать його праці "Настановлення любомудрия", яка була надана у 1790 р. і присвячена муніципальному епіскопу, культурно-освітньому діячеві Закарпаття - А.Бачинському /51/.

Андрій Федорович Бачинський, довгі роки обіймаючи високу посаду епіскопа Муніципального (1772-1809), сам плідно працював над національним пробудженням краю. Вихованим на просвітительських ідеях XVIII ст., він все своє життя присвятив служінню рідному народові. Не в дусі часу, А.Бачинський вступав у конфлікт з поміщиками, якщо ті кривдили селян, накладаючи на них непосильні податки, повинності /52/.

Будучи енциклопедично освіченою людиною, А.Бачинський постійно турбувався про піднесення освіти і культури рідного народу. В 1780 р. він перебирається з муніципала до Ужгорода, а вже в 1781 р. засновує на новому місці богословську семінарію, видає п'ятитомну "Біблію", справляє публікації творів І.Настелія, І.Базаловича та інших, які критикували реакційні концепції угорських істориків і ставали питання про автохтонність слов'янського населення в Карпатах.

Особливу увагу приділяв А.Бачинський формуванню єпархіальної бібліотеки, яка нараховувала в його часі понад 9 тис. томів /53/. Її каталог, що зберігається в обласному архіві, складається з величезної кількості книг, що виїзали в Європу у XVII, частково XVIII ст. Тут граматики і словники різних європейських мов, тут і книги з релігії, філософії, кримінальної, медицини, математики, астрономії тощо. Найбільше книг у бібліотеці було на латинській мові,

але крім латинських тут подібуємо книги також на німецькій, французькій, англійській, польській, чеській, угорській мовах. Були книги і на російській мові. Серед них "Житие Петра Великого" (Спб., 1772), "Журнал или подлинная записка Петра великого", ч. I (Спб., 1770), "Санкт-Петербургские ведомости" за 1764 г. "Зеркало света" Федора Шеманського (Спб., 1787), "Городская и деревенская библиотека", ч. 6 (Москва, 1783) і ін. /54/. Весь вільний від службових обов'язків час єпископ А. Бачинський віддавав книгам. З ними не розлучався до самої смерті в 1809 році, причому значну частину книг А. Бачинський купував за власні кошти /55/.

Оскільки в часи А. Бачинського місцеве духовенство настільки олатинилось, що навіть розмовною мовою була "кухонна латинь", єпископ звертається 4 вересня 1798 р. з окремим посланням до священнослужителів, в якому ставить питання про те, щоб їх діти, крім латині, обов'язково знали рідну руську мову і "рускія науки". В ньому говорилося: "С болезнью сердца вяду і же многих родителей синове, по больше роках из латинских школ семо на экзамен приходили и до сану клирического вступити желанши, в своей русской науце так барз занедбали и глупія невежди приходят, же ани читати, а ни самое еде имя свое написати не знают. Яко тако-виз невежди потребует в семинарии от початку рускія науки с при-вдом Богомловской науки и фундаціи зачатися учити - того ради известно всем Возлюбленностям вашим да будет оборно: абы ни един жаден сына своего - хотя й бы як либо в чужих краях вучаемаго шко-ляря - сема до клиру не засылает, аде в своей первоначальной рус-ской (науце) не будет обученный и привыченый" /56/.

І в наступних своїх посланнях до священників єпархії А. Бачинський б'є в одну і ту ж ціль - священники повинні бути самі при-кладом для своїх прихожан, а не такими "яже стыдно есть и благо-вити". Вони повинні самі добре володіти рідною мовою, бо без

"отеческія природныя науки рускія... невозможно есть в священстві народові своему служити". Це зовсім не значило, що мукачівський єпископ був проти вивчення інших мов чи інших наук: "... отнаде не возбраняе латинского или інших языков науки, токмо абы свое русское... наипервые не оставляти, но в оном вынаучити и утверд-твом".

Найже в кожному посланні А. Бачинський піднімає питання про необхідність створення та розширення шкіл з рідною мовою виклада-ня. Він вимагав від священників, щоб у школах при церквах "воі ді-ти, хлопці і дівчата от шість до чотырнадцать роков" вчилися "не только письма, але і добрых нравов". Для А. Бачинського було ціл-ком зрозумілим, що гарантією збереження життя народу є розвиток і збереження його рідної мови, його культури, його значаїв. "На со-держаніе в своем составі когото-либо рода и народа, - підкрес-люється в одному із послань - не есть большого и крепчайшего сек-за, нежели содержание природного отеческого і матерняго своего языка, письма і набожества" /57/.

Видані в одному із томів "Наукового збірника музею української культури у Сваднику", послання А. Бачинського становлять важливий документ передової просвітительської думки Закарпаття кінця ХУІІ - поч. ХІХ ст. /58/.

А. Бачинський не тільки закликає священників повернутись ли-цем до народу, до рідної мови, але і робить сам особісні практич-ні кроки у цьому напрямку. Так, у відкритій в 1781 р. за його кло-потанням духовній семінарії в Ужгороді всі богословські предмети читалися на рідній мові. На ті ж мові повинна була вестись і переписка єпископської канцелярії конвісторії з єпархіальним ду-ховенством. Всі ці факти свідчать про те, що І. Я. Франко не поми-лився, коли дав таку високу оцінку А. Бачинському та його діяль-ності: "Мукачівський єпископ Андрій Бачинський об'єднує навколо

себе значне число вчених, справе поширенню грамотності і освіти серед простого народу, друкуванню книг і підручників" /59/.

На жаль, ці прогресивні нововведення А.Бачинського проіснували недовго. Національна свідомість карпатурського населення лише пробуджувалася і не мала глибоких коренів у широких колах населення. Не дивно, що коли шлях земний А.Бачинського у 1809 р. завершився, то разом з ним у небуття пішли і його нововведення. Новий мукачівський єпископ Олексій Повч тут же скасував всі реформи свого великого попередника /60/. Цей факт, як нам здається, дає відповідь на питання, чому кращі представники карпатурської інтелігенції у кінці ХІІІ - на початку ХІХ ст. не стільки залицалися у рідному краї, скільки змушені були емігрувати на Україну і в Росію.

В тому-то й річ, що їх ідея про спільність походження закарпатських русинів і українців відкривала двері у майбутнє, але не в тогочасність. Потрібний був це час, щоб ця ідея дійшла до широкого загалу. Поки ж панувала темрява й неуттво. Навіть священники, їх діти рідко ще коли одержували вищу освіту.

Ось чому той, хто одержав освіту і бачив трохи далі, ніж його сучасники, змушений був, рятуючись від національного гніту, переселитись на Наддніпрянську Україну і Росію. Тільки так можна було працювати в тих умовах, не зраджуючи своєму національному покликанню і переконанню. Так, закарпатець Василь Грагорович Куркольник, родом з околиць Мукачева, агроном і юрист за спеціальністю, переселився в Росію і став першим директором лицей Безбородко у м. Ніжині. Переселився в Росію і Петро Дмитрович Лодія, якого згадували вище. Він також певний час жив і працював у Ніжині. Закарпатець Андрій Іванович Дударович, педагог, переїхав у Росію і працював спочатку в Чернігівській гімназії, а пізніше у Харківському університеті ад'юнктом філософії.

Отже, вплив Великої французької буржуазної революції на Закарпаття проявився безпосередньо не стільки в соціально-економічній сфері (хоча його також заперечувати не слід), скільки в сфері національній. Велика французька буржуазна революція і наполеонівські війни сприяли пробудженню національної свідомості українського населення Закарпаття, посиленню його симпатій і інтересу до єдинокровних братів на Сході. Зароджується закарпатоукраїнська інтелігенція, яка формує ідею спільності походження закарпатських русинів і українців на Сході, і в загальних рисах розвиває думку про необхідність возз'єднання Закарпаття з Україною.

Паралельно чи одночасно з історичною публіцистикою з осмислення значення Великої французької буржуазної революції і наполеонівських воєн для Франції та і всієї Західної Європи приймає участь і карпатоукраїнська література, що також ставала на шлях самостійного розвитку. Одним із перших на Закарпатті, хто звернувся у своїй поетичній творчості до художнього переосмислення французької революції і наполеонівських воєн був Василь Довгович (1783-1849). Він створив цілу низку віршів, присвячених Вольтеру, Руссо, Бонапарту, Олександрю I, наполеонівським війнам. Всі симпатії В.Довговича були на боці Росії і російського народу, тому він засуджує Наполеона, що став на шлях боротьби з Росією і славить героїзм російського народу. Він засуджує кровопролиття наполеонівської війни і вірить, що наступні покоління будуть більш обачливими і розважливими і не допустять нових кровопролиттів:

"Справді, відколи існує світ, ніхто не бачив таких видовищ і такого не пам'ятали покоління смертних і, мабуть, майбуття, яке б воно не було, не побачить, навчившись бути розсудливішим на основі нашого лиха" /61/.
Намагаючись звільнитись від національного лиха і знайти вжиток своїм силам, значна частина її представників пере-

їхчас на Україну і Росію і там продовжує своє подвійницьку діяльність, спрямовану на посилення зв'язків Закарпаття з Наддніпрянськов Україною і Росією.

Справжнє національне пробудження на Закарпаття прийшло не в 1789 р., а в 1848 році, але це вже тема іншого самостійного дослідження.

Література

1. Франко І. Нарис історії українсько-руської літератури до 1890 р. // Іван Франко. Зібрання творів у п'ятдесяті томах. - Т.41. - К., 1984. - С.258-259.
2. Ачади И. История венгерского крепостного крестьянства. - М., 1956. - С.258.
3. Дяв. Манфред А.З. Великая французская революция. - М., 1983. - С.60.
4. Дяв. Мишик О. Нарис з соціально-господарської історії Підкарпатської Русі. Т.П. Доба феодално-кріпосницька (від другої чверті XVI до половини XIX). - Прага, 1938. - С.174.
5. Там же.
6. Там же.
7. Там же. - С.175.
8. Дяв. Мешко І.М. Громадянсько-політичний рух і суспільна думка в Угорщині на рубежі XVIII-XIX ст. - Львів: Вид-во Львів. ун-ту, 1971. - С.102.
9. Біленький Я. Угро-руські літописні записки//Записки Наукового товариства ім. Шевченка. - Львів, 1911. - Кн.IV, т.104.- С.79-80.
10. Дяв. Штернберг Я.І. Мир поэзии и дружбы (Поезми и находки). - Ужгород, 1979. - С.189.
11. ДАЗО, ф.151, оп.5, справа 507.
12. Там же, справа 776.
13. Там же, справа 777.
14. Дяв. Tardi Lajos. Balugyasszky Mihali. - Budapest, 1954.
15. Ibid. - P. 93.
16. Ibid. - P. 207.
17. Ibid. - P. 45.
18. Біленький Я. Угро-руські літописні записки. - С.80; Петров А. Стаття об Угорской Руси. - СПб., 1906. - С.37.
19. Veress D. Csaba. Nepoleonio hadait. 80. Magyarorszagra. - Budapest, 1989.
20. Гадзюга В. Михайло Лучкай//Науковий збірник "Просвіта". - Ужгород, 1928-1929. - С.17.
21. Біленький Я. Угро-руські літописні записки. - С.80-81.
22. Дяв., наприклад, ДАЗО, ф.151, оп.5. Правління Мукачівської греко-католицької єпархії, 1793 р., справа 648. Відомості віце-архідіаконів про р-ти збору грошей від прихожан і священників на військові потреби. - С.1-50 та ін.
23. Там же, справа 776, л.1-2.
24. Там же, справа 184. Матеріали про бунти селян проти дворян. 1790-1793, 1-74 л.
25. Там же, справа 1918. Донесення священника с.Надь-Руська Бундяк Івана на католицького священника с.Пелейти за прозив русинів "бунтівниками", л. 1-2.
26. Там же, справа 785. Звернення єпископа Бачинського до імператора Австрії. Вересень, 1794, л.1-5.
27. Там же, справа 791.
28. ДАЗО, ф.151, оп.6, справа 649, л.5,7.
29. Там же, справа 500. Декрет папи Пій VI й листи єпископів про проголошення року 1795 "звілейним", присвяченим боротьбі з поширенням революційного руху.
30. Там же, справа 866. Звернення прамаса Угорщини про проведення збору грошей для французьких священників-емігрантів, л.1-3.

31. Білянський Я. Угро-руські літописні записки. - С.79-80.
32. ДАЗО, ф.151, оп.6, од.збер.126. Донесення віцедархідіаконів Снадницького і Боршодського дистриктів і вікарія М.Кона про свої зустрічі з російською армією, що йшла на війну проти Наполеона. Див. також: Д-р. Паль Вайда. Армія Суворова в Венгрії (1799 г.). - Будапешт, 1900. - С.14-15; Аметт С., а Нгабек І. *Trčdice česko-ruského přátelství na Průběhu a Mlátecku*. - Prah, 1955. - S.9.
33. ДАЗО, ф.151, оп.6, од.збер. 126. Ода Львівського професора філології Лодія Петра з приводу прибуття російської армії під командуванням Суворова у Львів 28 квітня 1799 р.
34. Матеріали по історії відродження Карпатської Русі. І. Сносення Карпатської Русі з Росією в першу половину XIX століття. Собрал И.С.Свенцицкий. - Львов, 1906. - С.13.
35. Броневский В. Путешествие от Триеста до Петербурга в 1810 году, ч.І. - М., 1828. - С.137-138.
36. ДАЗО, ф.151, оп.5, справа 922, л.1-2.
37. В обласному архіві зберігаються лише "Матеріали до історії угорських русинів" якогось невідомого автора, правда, датується воєна 1796 роком. Див. ДАЗО, ф.151, оп.5, од.збер.1187.
38. ДАЗО, ф.151, оп.5, справа 1759, л.1-2.
39. Там же, справа 1190, л.1-4.
40. Там же, справа 926, л.1.
41. Там же, ф.4, оп.6, од.збер. 1774.
42. Див. Ігнат А.М. Загальноосвітня школа на Закарпатті в XIX - поч. XX ст. - Ужгород, 1971. - С.15.
43. *Brevia notitia fundationis Theodori Korjalevics*. - Salsoviae, 1799. - T. I-II. - 1804-1805.
44. Johann-Christian von Nagel. Geschichte der Ukraine und der ukrainischen Kosaken, nach der Königreich Halitsch und Wladi-

- mir. - Halle 1796.
45. Ibid. - S. 16-17.
46. Ibid. - S. 3-4.
47. Дослідно стаття називалась "История о карпатороссах, или о переселении россиан в Карпатские горы и о привлеченных с ними случившимися". Див.: "Северный вестник", 1804, ч.І. - С.158-172, 261-276; ч.ІІ. - С.267-294.
48. Див. Матеріали по історії відродження Карпатської Русі. Сносення Карпатської Русі з Росією в 2-у половину XIX в. Собрал И.С.Свенцицкий. - Львов, 1906. - С.41.
49. Там же. - С.45-46.
50. Там же. - С.44.
51. Див. Левинський І.С. Галицько-руська бібліографія за роки 1772-1800. - Львів, 1903. - С.30.
52. ДАЗО, ф.4, оп.6, од.збер. 1369. Малого мучачівського єпископа Бачинського Андрія на поміщика с.Камішана Візі Михайла за незаконне переобтяження кріпосними роботами.
53. Франко І. Зібрання творів у п'ятдесяти томах. - Т.41.-С.123.
54. ДАЗО, ф.151, оп.5, справа 271, л.18-20, 21, 26-28, 30,33 та ін.
55. Див. ДАЗО, ф.151, оп.22, од.збер.38.
56. Цит. за Петров А. Стаття об Угорской Русі.-Слб.,1906.-С.29.
57. Див. Шленецький А. Мучачівський єпископ Андрій Федорович Бачинський та його послання.-Науковий збірник музею української культури у Свіднику.-Правів, 1967.-Т.3.-С.224,229,233-234.
58. Там же. - С. 223-241.
59. Франко І. Зібрання творів в 50-ти томах.-Т.41.-С.123.
60. Див. Терлецький В. Угорская Русь и возрождение сознания народности между русскими в Венгрии. - Киев, 1874. - С.15-16.
61. Див. Мацицький Іван. Кінець XVII - перша половина XIX ст. та життя і діяльність Василя Донговича. До двохсотого річчя від дня народження.-"Наук.зб. Музею української культури у Свіднику". - 1982. - Т.10. - С.23-38, 136, 199.